

ואולם מדברי הרמ"א (שם ב) משמע שאנו נוקטים כרבא בכל האיסורים, ולעולם יש לילך אחר השם ולא אחר הטעם.

(וע' חוות דעת שם שבאר באריכות את שיטת הרמ"א ונקטה לעיקר. וע"ע פליתי צב סק"; שו"ת אגרות משה יו"ד מג, ג. ואולם נראה ממסקנת הפוסקים האחרונים שהעיקר כשיטת הש"ך – ע' דרכי תשובה וכף החיים וערוה"ש שם; חזו"א יו"ד כה, ד; מעדני השלחן צח, כ. ובאר החזו"א (שם) שאינו ענין למה שמבואר בסמוך ששני מינים החלוקים בשמם ושניהם ממתקים – לרבא אינם מצטרפים לאסור. ששונה שם שאין טעם אחד לשניהם אלא שמשותפים למתק וכדומה, אבל כשיש טעם גמור של אחד המינים – אין מקום לבטל הטעם משום שהאיסור וההיתר שווים בשמם. וע"ע שבט הלוי ח"ב לו).

'אביי אמר במשהו, ריחיה חלא טעמא חמרא – חלא, והוה ליה מין במינו, וכל מין במינו במשהו' – אף על פי שאביי הולך בתר טעמא והרי טעם היין שונה משל החומץ – אך היות וריחו נשתנה לשל חומץ, אנו מחשיבים כאילו גם טעמו כמוהו. לא אמר אביי לעיל דבתר טעמא אזלינן אלא באופן שלא נשתנה כלל, לא בטעמו ולא בריחו (עפ"י הרשב"א. ובה מתורצת שאלת הגרע"א).

אולי יש להוסיף שאביי הולך לשיטתו בסמוך ד'ריחא מלתא היא', הרי שמחשיב את הריח כטעמה ואכילה, ולכך שינוי בריח נידון כשינוי בטעם לשיטתו.

(ע"ב) 'בת תיהא... אביי אמר אסור – ריחא מילתא היא. רבא אמר: מותר – ריחא לאו מילתא היא...' – בארו הראשונים שאין הנידון כאן מצד איסור הנאה הקיים ביין נסך, והרי יש כאן הנאת ריח; מצד זה אין לאסור, אם משום שאין היין מיועד להרחח ואין דרך הנאתו באופן זה [ואמנם זילוף יין נסך אסור, שכך הדרך לעשות והנאה גמורה היא] (ע' רמב"ן ורשב"א), אם משום שהרחת בת תיהא אינה הנאה, אדרבה הריח חזק מדי וקשה (רמב"ן; מהר"ם [דלא כמהרש"א] בבאור דברי התוס'). גם יש מפרשים שאין המדובר כאן על הרחה באף, אלא ששואף ומרגיש בפיו את ריחו והבלו של היין (אך אין היין עצמו מגיע לפיו, שאם כן מדוע מותר בעובד-כוכבים ביין ישראל. ע' בראשונים. וע' לעיל במובא בדף נח מהנוב"י). כן פרשו רבנו חננאל והערוך.

אלא ענין 'ריחא מילתא' הוא להחשיב את הריח כממשות כאילו טועם את הדבר בכך שהריח נכנס לגופו באופן מרוכז וחזק כגון זה. ומשום איסור אכילה נגעו כאן, ולא משום איסור הנאה. [והראיה, מכך שהוכיח רבא את שיטתו מתנור שהסיקו בכמון של תרומה – והלא התרומה אינה אסורה לזר בהנאה שאינה של כילוי].

יש לדייק מדברי הראשונים שלא התירו את הנאת הריח משום 'אינו מתכוין' (ע' פסחים כה:). – והלא כוונתו לבדוק טיב היין ואין דעתו ורצונו כלל בהנאת הריח. אך כתבו התוס' (שם) שלא התירו 'אינו מתכוין' אלא באופן שאינו 'פסיק רישא', והרי כאן הלא ודאי יריח. ונראה לכאורה שאפילו אם ננקוט בעלמא להתיר אף בפס"ד (כדברי הר"ן. וע' בשלטי הגבורים כאן), כאן שמטרתו לבדוק על פי הריח, אע"פ שאינו מתכוין להנאת עצמו, הרי מתכוין להרחח – לכך הוצרכו הראשונים לטעמים האחרים, שאין דרך הנאתו בכך, או שאינו נהנה כלל.

ואולם הר"ן (בפ"ז דחולין, דף לב. בדפי הרי"ף) כתב שלכך מותר להריח אעפ"י שנהנה, כיון שאינו מתכוין להנאה. הרי שדעתו שאעפ"י שמתכוין לפעולת ההרחח, כיון שאין כוונתו ליהנות ממנה, חשיב 'אינו מתכוין'.

דף סז

'נפל לתוך גריסין צוננין, והרתיחן – נעשה כמי שהשביח ולבסוף פגם' – פירוש, אל תאמר כיון

שסופו של חומץ זה לפגום, כשירתיח הגריסין, לכך נראה אותו כפוגם מתחילתו – אלא נעשה כתבשיל שהשיבית מחמת האיסור ולבסוף נפגם מעצמו, שאסור עד שיפסל מלאכול לאדם (ר"ן). ובוה מיושב לשון 'נעשה'. והתוס' פרשו בענין אחר, וע' מהר"ם).

(ע"ב) זר' שמעון מאי טעמא? דתניא: לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך – כל הראויה לגר קרויה נבילה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה' – אף על פי שנתנית טעם לפגם שמוותרת, אין צורך שתהא פוגמת מאכילה לגמרי אלא די בכך שהאיסור פגם במקצת את הטעם הקודם [וכמו פליטת קדירה שאינה בת יומא דלקמן. וכן מה שאמרו (לעיל לט) לענין טעם בחילתית וכיו"ב – אין המאכל נפסל אלא שטעמו נפגם במקצת]. ואילו כאן אמרו 'נבילה שאינה ראויה לגר' – משמע שאינה ראויה לאכילה כלל, רק אז היא מותרת –

יש לחלק בין איסור הקיים בעין, ודאי אינו מותר אם לא נפסל לגמרי מאכילת אדם. ואילו כשנתערב איסור ברוב התר, גם אם פוגמו קצת – מותר (רמב"ן ועוד).

ויש לבאר עוד, הלא הכתוב הזה הוא המקור לדין 'נותן טעם לפגם' והרי כאן מדובר על פגם מסוג אחר – אך הענין הוא שכאן למדנו שלא אסרה תורה באופן שאינו נהנה מן האיסור, כגון נבילה שאינה ראויה למאכל אדם. ומזה יש ללמוד שכל מאכל אסור שנתערב וקלקל במקצת את הטעם, הרי נוח היה לו לאדם אילו לא היה מתערב, נמצא שלא נהנה מן האיסור ולכן מותר.

ואכן נראה שאם תוספת הכמות שנוצרה בשל האיסור שנפל, רצויה לאדם והוא נהנה מכך יותר מקלקול הטעם שגרם בעירובו – יהא אסור, שהרי סוף סוף נמצא נהנה מן האיסור (עפ"י הר"ן).

אמנם דין זה אינו מוסכם, ויש סוברים שבכל אופן מותר (כן הביא הר"ן מהרשב"א בתוה"ב. והובאו שתי השיטות בשו"ע (י"ד קג), ומשמע שנקט השו"ע לעיקר כדעה המקילה. ואולם הלבוש (שם ב) נקט לעיקר כשיטת הר"ן, וכן הט"ז (או"ח תרב סק"ז) וה'תורת האשם' (פה). וכתבו כמה אחרונים שהמקל לא הפסיד, ועכ"פ בהפסד מרובה או בשעת הדחק (ע' יחודה וחבחי צדק שם. וע"ש בדרכי תשובה. עפ"י קיצוש"ע תערובות (פפויפר) ס' ד פרק ה).

כתבו הפוסקים שאסור לערב דבר איסור בהתר אפילו כשהאיסור יפגום את טעמו, ולא אמרו 'נותן טעם לפגם מותר' אלא בדיעבד. '[ומעולם לא עלה על לב שום אדם חכם שיהא מותר לכתחילה'. שו"ת המיוחסות לרשב"א, סוס"י קנא].

וכן אסור לכתחילה לבשל מאכל בכלי שבלוע בו איסור, אף שהאיסור יתן טעם פגום במאכל. וב'תרי דרבנן' יש לדון להקל בזה [כגון באיסור דרבנן ובחצי שיעור בתערובת, וכן בסתם יינם].

אבל מותר לכתחילה לפגום לגמרי טעם הבלוע בכלי, ואחר כך לבשל בו תבשילים. שהרי אינו נהנה מהאיסור, לא בטעמו ולא בממשו (עפ"י שו"ת מהרש"ם ח"א קיא).

וכן מבואר בשו"ת יביע אומר (ח"ו י"ד סי' י, אותיות א ד ה) שדעת רוב האחרונים להתיר לכתחילה לפגום איסור הבלוע בכלי, ולהשתמש בו אחר כך ללא הגעלה. ועל כל פנים אם עשו כן ודאי יש להתיר להשתמש בהם. [אמנם עיקר דיונו שם נסוב על שימוש בכלים חדשים ללא הגעלה, אך בתוך דבריו מתבאר שיש מקום להתיר אף לכתחילה לפגום, ובפרט כבעין נידון ידיה שמורחים הכלים כדי להבריכם ולנאותם, שאין המטרה כלל להתיר האיסור באכילה. ועוד, באופן זה הפגימה נעשית ביצירת החומר שמורחים בו, והשומן עצמו בעודו בעין אינו ראוי לאכילה כלל, ואפשר שבזה יודו אף האחרונים האוסרים לכתחילה לשים אפר במים כדי לפגום את הבליעה של הכלי].

ואודות פגימת דבר מאכל אסור, כדי לערבו בהתר – כתב בספר ערוך השלחן (י"ד צט, כט) זו לשונו: 'אין בזה הכרעה ברורה. וצריך עיון לדינא. ולענ"ד נראה שאם פוגמו עד שאינו ראוי לאכילת אדם כלל

– מותר. אבל בפגימה בעלמא אסור'. וכיו"ב כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ג לג,ה) לענין עצמות יבשים שטוחין ופוסלן מאכילה, שמוותר אף לכתחילה.

נראה שאפילו לשיטת הראב"ד שאסור לבטל איסורין לכתחילה מן התורה, פגימת איסור ע"מ לאכול לכו"ע אינה אסורה מדאורייתא, שאין ללמוד זה מעירוב בהתר, כי כאן נהפך להתר [ואפילו בתערובת לח בלח שגם בה י"ל שהאיסור נהפך להיות התר, מ"מ אינו מחמת שינוי בעצמותו כבנפגם, אלא מחמת התערבות בהתר מרובה]. אך זה דוקא בפוגם בענין שאינו ראוי לאכילה, לא בפגימה מועטת, שהרי לא גרע זה ממערב ביותר מששים שאין כלל טעם לאיסור ואפ"ה אסור מדאורייתא להראב"ד, כדיליף מזרוע בשלה. הגם שיש מקום לחלק כמוש"כ הראשונים שאפילו באיסורים שאוסרים במשהו, נוטל"פ מותר. וצ"ע.

דף סח

'איבעיא להו... תיקו... שמע מינה בפגם מעיקרא מחלוקת שמע מינה' – מצינו כעין זה, שבתחילה אמרו 'תיקו' ואחר כך פשטו הספק, שבתחילה עמד להם הספק בבית המדרש ללא הכרעה ושוב פשוטו (תוס' כאן ולעיל נג סע"א. וע' מלחמות ד' ברכות פ"ג; ריטב"א עירובין צ. יד מלאכי תרלח).

'אמר ר' זירא: שאני עיסה הואיל וראויה לחמץ בה כמה עיסות אחרות' – הרמב"ם פסק (מאכלות אסורות טז,טז) כתנא קמא שאסור, אע"פ שלהלכה נותן טעם לפגם מותר בפוגם מעיקרא – מוכרח מזה שחילוקן של ר' זירא נכון להלכה. ולפי זה יוצא שכל תערובת איסור בדבר שראוי לחמץ בו – אסור, כשאר.

וכן לענין דין 'אינה ראויה לגר'; כל שעומד הדבר לתקן בו אוכלים אחרים – נשאר אסור מן התורה, כפי שבאר הר"ן (בפסחים מה:): שלכך הפת שעטיפשה אסורה אע"פ שנפסלה מאכילת אדם.

ולפי זה כתב בספר חוות דעת (קג) ששמרי איסור שחימצו עיסה – אסורה, הגם שהשמרים אינם ראויים לאכילה. והטעם הוא לפי שעומדים לכך. [ובשו"ת אחיעזר (יו"ד יא) פשוט לו שהשמרים אינם ראויים לאכילת כלב ואעפ"כ אסורים. וצ"ל לדבריו שזה שהפת שעטיפשה מאכילת כלב, אין צריך לבערה בפסח (כדמשמע ברמב"ם הל' חמץ ומצה ד,יא) מפני שיש לחלק בין עיפוש לחימוץ. או שכיון שנתעפשה מאכילת כלב, שוב אינה ראויה לחמץ בה. ועכ"פ אינה מיועדת לכך] [עפ"י אור לציון יו"ד לד. לאור הדברים הנ"ל ועוד כמה הנחות נוספות, יצא שם לאסור את השימוש בחומצת לימון בפסח].

א. שיטת הנודע-ביהודה (קמא, יו"ד כו) שהרמב"ם פסק כר' מאיר שנותן טעם לפגם אסור. ואולם כמה אחרונים הרבו להקשות על כך. וע"ע בענין זה ובבאר שיטת הר"ן בפת שעטיפשה, ובחילוק שבין איסור אכילה ודין טומאה, במאכל שנפסל מאכילת אדם – בחדושי הגר"ח; חזון איש או"ח קטז,ב; מנחת ברוך או"ח לח ואילך; אבי עזרי ריש הל' חמץ ומצה; שו"ת שבט הלוי ח"א קנב; בית ישי כג; כו.

ב. איסור שנפגם ונפסל מאכילת אדם – כתב בחוות דעת (שם) שאפילו חזר ונתקן – מותר, שכבר פקע איסורו (וע' במובא להלן עג), והקשה על כך מסוגיתנו, שהשוו נותן טעם לפגם לנבילה שאינה ראויה לגר, והלא הדין בפגם ולבסוף השביח שאסור, ואם כן צריך להיות כמו כן במאכל שנפסל מאכילת אדם וחזר ונהיה ראוי.

וצריך לחלק בין פגם גמור שנפסל מאכילה לגמרי, ובין פגם מועט – ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ב לח.

וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים מה: